

ҚАЗАҚТЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫН ПАТРИОТИЗМГЕ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қ.Ә.Ибрагим
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент қ.

Қазіргі заманғы қоғамдық өмірде адам өмірімен іс-әрекетінің маңызды бөлігіне айналған жас ұрпаққа жалпы адами идеалдарымен ұмтылыстары көрінетін патриоттық тәрбиеге баулу мәселесі жаңа мазмұнға ие болуда. Бұл мәселенің мәні мектеп оқушыларының бойында қазақтың музыкалық шығармашылығы арқылы патриотизмге қалыптастыру, өнер шығармаларын тұтас жолын қабылдау қабілеттерімен анықталады.

Жалпы білім беретін мектептердегі мақсаттар мен міндеттерді жүзеге асыруда ғасырлардан-ғасырға келе жатқан қазақ халқының музыкалық шығармашылығы негізіндегі патриоттық бағыттағы білім беру мен тәрбиелеудің маңызы зор. Қазақ халқының музыкалық шығармашылығы оқушыларды патриоттыққа қалыптастыруда үлкен тәрбиелік мәнге ие. Ал бұл мүмкіндіктер толыққанды түрде осы бағытта жүзеге асып жатыр ма? Халық музыкалық шығармашылығы құралдарымен оқушыларды патриотизмге тәрбиелуге деген даярлығының қажеттілігі, оқушыларға музыкалық білім беру мен тәрбиелеу іс-тәжірибесінде, теориялық және әдістемелік аспектілерінің өңделмегені қарама-қайшылық туғызып, зерттеу мәселесін анықтап берді.

Ұлттық музыкалық шығармашылық ұлттық мәдениеттің басты компоненті ретінде халықтың және оның тұрмысының, дәстүрінің, әдет-ғұрпының, жалпы қоғамдық идеалдардың, халықтың рухани өмірінің өте жақсы көрсеткіштері, туып өскен жерінің психологиялық байланысын сипаттай отырып тәрбиелік және өнегелік мәнге ие болатыны сөзсіз.

Соңғы жылдары көптеген зерттеу жұмыстарында және де білім беру мекемелеріндегі оқу тәрбиелік іс-тәжірибесінде оқушыларда ұлттық мәдениетті қалыптастыру мәселесіне көп көңіл бөліп жүр. Бұл дегеніміз ұлттық музыкалық шығармашылық ұлттық құндылықтарды көздей отырып, ғасырлар бойы келе жатқан тәрбие беру мен оқыту тәжірибиелерін жинақтауға жағдай жасайды.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңының 8-бабында білім беру жүйесінің басым міндеттерінің қатарында жеке тұлғаны «... азаматтық пен елжандылыққа, өз Отаны – Қазақстан Республикасына сүйіспеншілікке, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуге, халық дәстүрлерін қастерлеуге, Конституцияға қайшы және қоғамда қарсы кез-келген көріністерге төзбеуге тәрбиелеу» - деп көрсетілген [1].

Оқушыларға патриоттық тәрбиенің қалыптасуына қазақтың ұлттық музыкалық шығармашылықтың әсер ететіндігіне ерекше көңіл бөлінеді. Сонымен қатар оқушылардың музыкалық білімінің, талғамының, қызығушылығы мен қажеттілігінің өңделуіне деген ықпалы. Ұлттық өнер жеке тұлғаның меңгеретін ортасы бола отырып, оқушыларда ұлттық сезімдерді – Отанға деген махаббат сезімі, туған тіліне, өз халқының мәдениетіне, тарихына т.б.

патриоттық, сезімдерді тудырады. Ұлттық музыкалық шығармашылық оқушының туған жерінің табиғатын, ұлттық тұрмысын, салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, мәдени құндылықтарын, қызығушылықтарын жалпы қоғамдық идеалдарды және басқа құбылыстарды санада бейнелеу нәтижесінде алынған әсерлер, бағалар, сенімдер жиынтығынан тұратын оқушы санасының қалыптасуына себебін тигізеді. Ұлттық музыкалық шығармашылық әр халықта өзінше көрінетін ұлттық мінезді өңдейді.

Қазіргі уақытта оқушыларды патриотизмге қалыптастырудың өзекті мәселесін былай атауға болады, біріншіден, оқушылардың жаңа ақпараттар жиынтығымен толысқанда музыкалық талғам жағынан бағытынан адастыратын көпшілікке тиімді әрі сырттай тартымды болып көрінетін жалған күнделікті музыкалы ақпаратты шығармалар ықпал етеді. Ұлттық рух пен жоғарғы патриоттыққа тәрбиелеу мүмкіндіктеріне ие ұлттық музыкалық өнер оқушылардың патриоттық сана-сезіміне деген жалған өнердің теріс әсерін бейтараптандырады.

Оқушыларды патриотизмге тәрбиелеуде халықтық шығармашылықты пайдалану тек мынадай жағдайларда ғана жемісті болады. Егер мектептегі оқу-тәрбие процесінде қазіргі кездегі алдыңғы қатардағы музыкалық білім беру тәжірибиесін және жаңа педагогикалық технологияларды жоғары түрде тәрбиелік мүмкіндіктеріне сай көптеп қолдануға мақсатталған болса, халықтың музыкалық шығармашылық әдісімен оқитын оқушылармен патриоттық бағыттағы тәрбие жұмысын ұйымдастыру әрі басқару мұғалімнің міндеті. Осыған байланысты оқушыларды халықтық музыкалық шығармашылық құралдарымен тәрбиелуге даярлығын қалыптастыру жөнінде жазылған ғылыми негізделген ұсыныстарға деген сұраныстар көбеюде.

Халықтық музыкалық шығармашылық құралдарымен тәрбиелеудегі оқушылардың даярлығына: нақты білімдер жүйесі және халықтық музыкалық шығармашылық бойынша икемділіктері мен болашақ мұғалімнің жеке тұлғасының қалыптасуына оның идеялық өнегелік ұстанымдарына ықпал ететін әсерлердің жиынтығы сонымен қатар оның қозғаушы сферасы мен кәсіби бағыттары кіреді. Бұл үшін оқушыларды патриотизмге тәрбиелеуге даярлау жүйесіндегі халықтық музыкалық шығармашылықтың қызметін анықтау қажет. Халықтық шығармашылық негізінде оқушыларда музыкалық мәдениетті қалыптастыруға даярлығын қамтамасыз ететін жеке тұлғалық қасиеттер мен музыкалық икемділіктер кешенін анықтау, қарастырылып отырған бағыттағы оқушылардың даярлығын дамытатын педагогикалық технологияларды өңдеу болып табылады.

Осылайша халықтық музыкалық шығармашылығы білімдерді қалыптастырудағы патриоттыққа тәрбиелеу технологиясы дүниеге деген көзқарас қатынасының қалыптасуына, патриоттық сезімдерін дамытуда, ұлттық мәдениетпен мұраны меңгеруде, берік әрі төзімді негізі іспеттес. Бұл жөнінде оқушыларды патриотизмге тәрбиелеуде халық шығармашылығын қолдану жайлы мәселелерге арналған көптеген зерттеулердің нәтижелері дәлел болады.

«Қазақстан - 2030» стратегиялық бағдарламасындағы еліміздің дамуы үшін: «... барған сайын жаңа, әрі неғұрлым өркениетті жағдай туғызуға тиіспіз» [2] деген қисынды тұжырымдама өркениетті барлық жағынан дамытуды көздейді. Соның ішінде рухани мәдениетті, оның өзекті саласы музыка өнерін де өркендету қажет екендігі түсінікті. Өйткені, музыка - өнер тілі, жан азығы. Бүгінгі күнде батыстың даңғаза музыкасы көгілдір экран мен радио тораптарына кіріп, жас ұрпақтың жүрегін жаулап кері пікірлерін көрсете отырды. Музыканың жас балаға беретін дүниесі көп-ақ. Ол баланың туған табиғатынан Отанды сүю, патриоттық сезімді тәрбиелеу ерте бастан баланың санасынан орын алып, оны қандай қиындықтар болмасын төзімділікке, батылдыққа сонымен қатар қазақ халық музыкасына деген қызығушылығына жетелейді. Қазақтың ұлттық музыка мәдениетінің ішінде ән салу мен ән шығару, домбыра, қобыз, сырнай тарту шығармашылық өнерімен Қ.Сағырбаев, Д.Шығаев, Тәттімбет, С.Батақова, Д.Нүрпейісова сонымен қатар музыкаға айтарлықтай үлес қосқан Б.Қожағұлов, М.Мералиев, А.Құнанбаев, Ж.Мұса, М.Уәлиқызы, Ж.Жабаев, К.Әзірбаев, Ә.Қашаубаев болды. Атадан – балаға мұра болып келе жатқан қазақтың әндері, күйі, термесі, жырлары мен шығармалары мектеп оқушыларын патриоттық рухта тәрбиелеуде үлкен рөл атқарып отыр. Өткен замандағы музыка өнерлерінің негізгі мазмұны халық мұңы, оның ауыр тұрмысы еді. Ел мұңы ән, күй арқылы түрлі музыка аспаптарының сазымен елден-елге, жұрттан-жұртқа жайылып, өз арнасымен таралып жатты. Оны таратушылар халықтың ішінен суырылып шыққан өнер иелері: әнші, күйші, жыршы, қобызшы, сырнайшы сияқты өнерпаздар

болды. Қазақ халқы әнге, күйге бай халық. Ән салмайтын, күй тартпайтын жан кемде-кем. Музыка адам өміріне кішкентай шағынан еніп мәңгілікке қалады. Адам баласының өмірінде патриотизмге тәрбиелеуде қазақ халық музыкасының алатын орны ерекше. Музыка адамның ішкі әлемін ашатын күдіреті бар. Өнердің басқа түрлеріне қарағанда музыка жеке тұлғаға көп әсерін тигізеді. Озық идеялар мен биік сезімдерге жетелей отырып, музыка ғажайып тебіреністерде патриоттық тәрбиенің мықты құралы болып табылады. Музыкалық шығармалардың көркемдік образдары - адамның өз Отанының патриоты болып қалыптасуына ерекше әсер етеді.

«Музыка бүгінге дейін бұқараның, халықтың бірден-бір поэзиясы болып қалып отыр. Сондықтан ол өз халқын сүйетін әрбір адам үшін қызықты да қымбат. Ал өз туғаныңды сүймеу мүмкін емес... халық поэзиясында дәуірдің аңыздары сақталып қалған» демек халық әндері мен музыкалары – осының бәрі жас шағынан балаларды отансүйгіштікке тәрбиелеуге және сол сүйіспеншілігін дамытуға тиіс деп өз пікірін білдірген [3].

Шығыстың ұлы ғұламасы Әл-Фарабидің «Музыканың ұлы кітабы» атты шығармасы музыка зерттеушілерінің қызығушылығын тудырып келеді. «Біз белгілі бір музыканы тыңдаған кезде, - деп жазды Фараби, біздің рахаттану себебіміз біздің сезінген және қабылдаған нәрсеміздің бәрінің себебімен ұқсас болады. Мәселен, қайғыру да... қабылдаудың жетілгендігіне немесе жетілмегендігіне байланысты... практикалық музыкалық өнердің түрлі бөліктеріне оқу-үйрену нәтижесінде қол жетеді. Бұл қазіргі заманғы ғылымның да деректерімен дәлелденіп отыр: «Адамның музыкалылығы оның туа біткен жеке-дара қабілет нышандарына байланысты, бірақ ол – даму нәтижесі, тәрбиелеу мен үйрету нәтижесі» [4].

А.Алекторов өзінің «Қазақ әні» атты мақаласында былай деп жазды: «Сыртта соғып тұрған боран, жылы жер кепеде отырып ән тыңдадым. Әнші тері тулақтың үстіне жайласып отырып, домбырасының шегін қаға бастады. Шектің баяу дірілі, орындаушыға домбыраның күмбірлеген қайғылы дыбысы маған ерекше бір әсер етті. Мына сияқты қарапайым әнге – қарапайым музыкаға қанша поэзия сыйып жатыр Қолдан істеген екі ішекті домбырада мұндай нәзік, мұндай әсем дыбыстар шығады дегенге мен ешуақытта сенбеген болар едім. Егерде мына қарапайым, жаңына тиетін әнді өз құлағымен естіген болсам, мен оның ызындаған жаратылыс үнімен ұласатын күйіне де сенбес едім» деп, - атап көрсеткен [5].

«Айқап» журналында басылған С.Торайғыровтың музыка жөніндегі біраз ойлары өз заманының шындығын дәлелдегендей «Байқаймын, біздің қазақ ән құмар халық... Біреу домбыра ұстап, ән сала бастаса, ойдағы – қырдағасы жиылып, сегіздегі бала, сексендегі шалына дейін қалмай қамалып, айтшы – айтшылап, жанын жағасына келтіреді... Бір халықтың әні кетсе, сәні кетсе, жаны кетеді... әнді сақтаудың қамын қылыңдар! Жолдастар! Жас балаларды ән үйренуге қызықтырыңдар! Жаңа шыққан өлеңдердің жүректі жандандыратындарынан үні жақсы балаларға ән салғызып қойсаңдар, о шіркін, қандай ұтымды! Өлең айтушы әнпаз адамдарды жұртқа есерсоқ деп көрсетпей, есті деп, қадірлі етіп көрсетуге тырысыңдар!» – деп жазды [5].

Жоғарыда көрсетілген пікірлерге ағартушы педагогтар В.А.Сухомлинский, В.Н.Щацкий, Н.А.Грозденская, Д.Б.Кабалевский, А.В.Луначарский, Б.В. Асафьев, Н.Я.Брюсов, Б.Л.Яворский, Л.С.Выготский, О.А.Апраксина, Л.Г.Арчажникова, Э.Б.Абдуллин, әртүрлі аспектілі музыкалық тәрбие жөнінде М.Х.Балтабаев, С.А.Ұзақбаева, А.А.Қалыбекова, Р.Ш.Сыдықова, Р.К.Қасенова мақұлдап музыкаға деген көзқарастары ерекше болған.

Өз халқына, ұлтына деген патриоттық сезімді қазақ ағартушылары Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев, Ш.Құдайбердиев шығармаларынан көруге болады.

Ш.Уәлиханов өзінің патриоттық сезімін ірбіт сандығындай мен ең алдымен отбасымды, туған-туыстарымды қадірлеймін деген болатын. *А.Құнанбаевтың еңбектерін зерделеп қарайтын болсақ жастарды ерлік рухта, патриотизмге баулып, намысын, ар-ожданын, адамгершілік қасиеттерін тудыратын жыр жолдарын кездестіреміз. Міне, музыкасыз бүкіл әлем, бірде-бір халық өмір сүре алмайды. Осының айғағы ретінде ұлы Абай: «Туғанда дүние есігін ашады өлең, Өлеңмен жер қойнына кірер денен» - деп музыканың тамаша қыр-сырын ашып музыканың адам тағдырындағы қызметін дәл сипаттаған. Ұлы ағартушы Ы.Алтынсарин адамгершілік тәрбиесінің негізгі қасиеттеріне патриотизм, гуманизм, адалдық, еңбек сүйгіштік,

қарапайымдылық, әділеттілікті жатқызады. «Патриотизм және гуманизм – жоғары адамгершілікті адамның маңызды белгілері», - деп «Қырғыз хрестоматиясындағы еңбегінде атап өткен. Ш.Құдайбердиевтің пікірі адамгершілікті адамның мейрімділік, ұят, ар, еңбек сүйгіш, адамға тұлға ретінде құндылық деп қарау терең сыйластық секілді гумандық сезімдерін көреді.

«Патриотизм» ұғымы А.С.Макаренконың, А.В.Луначарскийдің, В.А.Сухомлинскийдің С.Т.Щацкийдің, А.А.Данилов, Н.И.Скаткин, И.Я.Лерне, Ю.К.Бабанский, В.И.Харламов, Ю.П.Азаров, В.С.Селивановтың және қазақстандық ғалымдар Б.Қ.Жарықбаев, С.Қ.Қалиев, М.С.Жүнісов, О.А.Момынбаев, А.Г.Бижанов, У.Қасенов, М.М.Скибицкий, И.П.Камарин, А.Бектуров, А.Бейсенбаев, Л.Сейдахметова, Ә.Жұмаханов, С.Ешімханов, С.К.Нұрмұқашева, Е.Жұматаева, А.К.Ахметов, Д.С.Құсайынова, С.Т.Иманбаева т.б. ғылыми еңбектерінде өз көрінісін тапты.

Жоғарыда аталған ағартушы педагогтардың ілімдері мен зерттеушілердің еңбектерінде патриоттық сезімдер Отанға, өз халқына деген сүйіспеншілігі көрінеді.

Қазақ халқының педагогикасында ән-күй ерекше орын алады. Олардың патриоттыққа тәрбиелеудегі рөлі зор. Поэзиялық сөздері мен әдемі әуендерінің арқасында олар балалардың сезімдері мен санасына күшті әсер етеді және олардың естерінде ұзақ сақталады. Әндер, күйлер идеяның – этикалық, эстетикалық, адамгершілік, патриоттық педагогикалық ойдың музыкалы поэзиялық безендірілуімен құнды болып келетіні сөзсіз. Жалпы білім беретін мектептердегі музыка сабағы ән салу, күй тыңдау «көңіл-күй» көтеруге арналған пән емес. Музыка сабағы қазіргі кезде педагогика ғылымының жетістігіне сай, түрлі әдістемелік жәйттермен өткізіліп, оқу сапасы артты. Музыка сабағы арнаулы сыныптарда түрлі музыкалы, техникалы (пластинка, ойнайтын құрал, магнитофон, киноаппаратура, т.б.) аспаптармен жабдықталған бөлмеде өткізіледі. Музыка сабағының алдында тұрған негізгі мақсат – шәкіртке музыканың құдіретті күшін таныту. Оқушылардың санасына, еркіне, сезімі мен ұшқыр қиялына әсер ету. Сонымен қатар бұл өмірдің түрлі жайттарын адам баласының қолы жеткен табыстарымен өмір шындығын сезінуге, елін, жерін Отанды сүю сезіміне баулиды. «Атамұра» баспасындағы музыкалық шығармалар, патриоттық әндер «Отаным - Қазақстан», «Елім-ай», «Туған ел», «Ел қорғауға әзірміз» т.б. көптеген музыкалық шығармаларды қарайтын болсақ, ойлауға, тереңірек сезінуге, түсінуге және ерлікті дәріптеуге үйретеді. Патриоттық сезім Отанға деген сүйіспеншілікті, оны қорғауға тәрбиелейді. В.А.Сухомлинский «Егер сәби шақта музыкалық шығарманың әсемдігін жүрекке жеткізе білсек, егер дыбыстардан бала адам сезімінің саңқырлы реңін сезіне білсе, ол мәдениеттің ешқандай құралдарымен жетуге болмайтын сатысына көтеріледі... Музыкалық тәрбие – бұл музыкантты тәрбиелеу емес, ең алдымен адамды тәрбиелеу» дегенінде үлкен шындық жатыр [6].

Жалпы қорытындылай келе қазақтың музыкалық шығармашылығы арқылы мектеп оқушыларын патриотизмге тәрбиелеу технологиясының барысында даму өрісінің басты тірегі - патриоттық тәрбие дей отырып, дамудың өзі патриотизмсіз жүзеге аспайтынын мойындаған жөн деп - біз өз ойымызды қорытындылаймыз.

Әдебиет

- 1 Қазақстан Республикасындағы Білім туралы заңнама. Заң актілерінің жиынтығы. – Алматы: Юрист, 2004.
- 2 Қазақстан Республикасы Президентінің халқына жолдауы «Қазақстан 2030».- Алматы: Дәнекер, 2001.
- 3 Чернышевский Н.Г. Полн. собр. соч. в 45 томах.- М., 1949. - Т.2.-С.308.
- 4 Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. -М., 1965.-С.49.
- 5 Жұбанов А. Замана бұлбұлдары.- Алматы, 1973. - 6-12 б.
- 6 Сухомлинский А.В. Избр.соч. в 3 томах.- М., 1979. -Т.1.-С.75.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы патриотического воспитания школьников посредством казахского народного музыкального творчества. А также важность человеческих чувств, а именно патриотизм и гуманизм. Путем воздействия казахского народного музыкального творчества на

сознание, мышление и чувства школьников воспитать в них патриотизм: любовь к Родине, земле и традициям своего народа.

Summary

This article runs the problems of motherland cabining technology of schoolboys within Kazakh folk musical art. And as importance of human feelings, namely as patriot and humans. By influence of the Kazakh national musical creativity on consciousnesses, thinking and feeling of the schoolboys to bring up in them patriot to native Land, ground and tradition of the people.